

„Cikánský tábor I“ Lety u Písku

Aletta Beck

Text je dostupný na www.holocaust.cz

Červenec 2020

Předmluva

O koncentračním táboře v Letech u Písku, úředně označeném „CT I Lety u Písku“, tedy „cikánský tábor“, se už dlouho vede veřejná diskuze, která je z našeho hlediska¹ mimo jiné komplikována tím, že v dostupných textech nejsou většinou přesně popsány zdroje, které byly použity, a jakým způsobem se s nimi pracovalo. To znesnadňuje nejen pochopení informací širší veřejností, ale také další badatelskou práci. Tento text vychází především z archivního fondu „CT Lety“ uloženého ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Velké části fondu se skládají z opisů nebo konceptů úřední korespondence, což znamená, že nemusí být vždy kompletní. Další dokumenty, které se nachází v jiných archivech a mohly by informace doplnit, nebyly pro tento článek použity. Následující text má přispět k vyjasnění dosavadních nedorozumění ve veřejně diskuzi, a proto se soustředí jen na to, co se nachází ve fondu „CT Lety“. Dosud publikovaná literatura k tématu byla použita jen pro získání doplňujících informací. Vzpomínky přeživších vězňů nebyly v rámci projektu „Databáze obětí nacistického pronásledování ‚cikánů‘“ systematicky rozpracované a slouží v článku pouze k ilustraci. Všechny citace archivních zdrojů se vztahují na fond CT Lety z SOA Třeboň, pokud není vedeno jinak.

¹ Zmíněn je tým projektu „Databáze romských obětí holocaustu“, který uspořádal Institut Tereziánské iniciativy v letech 2016-2020. Projekt byl finančně podporován Bader Philanthropies. Další informace o projektu viz: <http://www.terezinstudies.cz/projects/roma-database.html>.

Úvod

Na území Protektorátu Čechy a Morava vznikly v létě 1942 dva tábory s oficiálním označením „cikánské“ (dále CT) CT I Lety u Písku a CT II v Hodoníně u Kunštátu. Na místě „cikánského tábora“ v Letech fungovaly již před jeho založením dva tábory – kárný pracovní tábor² (KTP) a sběrný tábor (ST). Jednotlivé tábory se od sebe odlišovaly. Hlavní rozdíl spočíval v režimu panujícím v táborech, ale také v jejich účelu. CT I Lety u Písku sloužil k nucené koncentraci lidí a byli to četníci a policisté, kdo rozhodoval o tom, kdo má být v „cikánském táboře“ uvězněn. Proto se vězni tábora stávalo jak lidé, kteří se sami neidentifikovali jako Romové nebo Sintové, tak i ti, které nacisti nepovažovali podle svých rasových teorií za „cikány“. Ovšem vzhledem k tomu, že se všichni vězni nacházeli ve stejném táboře, stali se oběťmi nacistického pronásledování „cikánů“.

Slovo „cikán“ nemá vždy stejný vyznám jako „Rom“ nebo „Sinto“. Jedná se o vnější označení lidí, kteří se sami mohou identifikovat zcela odlišně a často se používá jako diskriminující nadávka pro Romy nebo Sinty. Zároveň se tímto pojmem může i vyjádřit obsah, který nelze nahradit slovy „Rom“ a „Sinto“. V následujícím textu se slovo „cikán“ objevuje jako dobový pojem, který je potřeba vnímat v kontextu rasové ideologie, rasistických stereotypů nebo politiky pronásledování. Vzhledem k tomu, že se ne všichni vězni tábora v Letech identifikovali jako Romové nebo Sintové, snažím se v textu vyhýbat určení identity lidí, kteří se k tomu už nemohou vyjádřit.

2 Kárné pracovní tábory v Protektorátu se podle principu jejich fungování podrobovali německým „pracovně výchovným táborům“ (Arbeitserziehungslager/AEL). Rozlišovaly se ale v rozhodujících věcech: AEL, které od 1942 také existovaly v Protektorátu, měly německé komandanty a vězňové byli Češi, kteří se neúspěšně snažili vyhnout nucené práci v Říši. Viz: Pagenstecher, Cord: Arbeitserziehungslager [Pracovně vychovávající tábory], in: Wolfgang Benz/Barabara Distel (ed.): Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svazek 9: Arbeitserziehungslager, Ghettos, Jugendschutzhaftlager, Polizeihftlager, Sonderlager, Zigeunerlager, Zwangsarbeiterlager [Pracovně výchovné tábory, ghetta, tábory zajišťovací vazby pro mládež, tábory policejní vazby, speciální tábory, cikánské tábory, tábory nucených pracovníků], S. 75-99.

Vznik a podoba cikánského tábora

V srpnu 1942 vznikl v Letech u Písku na místě předcházejících táborů, které sloužily jiným účelům, „cikánský tábor“. Zřízen byl po vydání výnosu „ Boj proti cikánskému zlořádu“ dne 10. července 1942, který tvořil zároveň základ pro soupis „cikánů“ v Protektorátu na začátku srpna.³ Pokyny pro změnu „sběrného tábora“ na „cikánský tábor“ dostal velitel tábora v rámci služební porady dne 15. července 1942 v Praze u Kriminální policie.⁴

Podoba tábora

Podoba tábora se během doby postupné existence tří typů táborů měnila. Tábor, do něhož bylo po vzniku „cikánského tábora“ během srpna 1942 deportováno více než 1000 lidí,⁵ se sestával z 50 malých dřevěných mobilních domků, které se nacházely v areálu už od roku 1939. Původně měl tábor kapacitu 200 lidí v letním období. Od roku 1939 zde stály také dva baráky: kuchyňský a ten, v němž se nacházely umývárny, sprchy a prádelna; vedle byly umístěny latríny.⁶ Roku 1940 byl tehdejší „kárný pracovní tábor“ rozšířen o větší barák s půdorysem 265 m², který původně sloužil jako pracovní prostor za špatného počasí, a o stáj pro koně.⁷ Roku 1941 byla za táborovým plotem postavena administrativní budova, v níž byla i kuchyně, jídelna a ubytovna pro personál tábora, stejně jako lékařské místnosti.⁸ Dále k táboru patřila menší plocha zemědělské půdy, která se nacházela mimo oplocený areál.⁹ V rámci přípravy pro změnu tábora na

3 Moravský zemský archiv, B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace, kart. 1871, inv. č. 1536, Rozkaz generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 č. St I/II-17-100-78 „Potírání cikánského zlořádu“. Samotný oběžník ministerstva vnitra je datován 24. června 1942, 10. července 1942 vyšel společně s dalšími pokyny. Viz také: Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“. [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“.] Hamburk, 1996 a Ctibor Nečas, Cikánský tábor v Letech (1942-1943), in: Romano džaniben (2008) 15, s. 186–197, tady: s. 187. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/1ab31724548f75a1ffe2df7c6f753c2a.pdf> [Cit. 2020-28-07].

4 Karton 1, inv. č. 31, fol. 3-5: Osobní dopis Janovského Blahynkovi bez data; dopis velitele sběrného tábora v Letech Janovského veliteli sběrného tábora v Hodoníně Blahynkovi z dne 28. červenci 1942; dopis ředitelství sběrného tábora v Hodoníně veliteli sběrného tábora v Letech z dne 22. červenci 1942.

5 Karton 28, inv. č. 108, fol. 290: Hlášení sběrného tábora v Letech Kriminální ústředně v Praze dne 12. června 1942.

6 Karton 28, inv. č. 108, fol. 7-8: Protokol o převzetí přenosných domků tvořících tábor dne 8. července 1940, fol. 24-25: Protokol o převzetí dřevěného baráku pro ubytování chovanců kárného pracovního tábora dne 17. dubna 1941, fol. 69-71: Zápis z prohlídky tábora dne 20 března 1941.

7 Karton 28, inv. č. 108, fol. 69-71: Zápis z prohlídky tábora dne 20 března 1941.

8 Karton 28, inv. č. 108, fol. 149: hlášení ředitele kárného pracovního tábora zemskému úřadu v Praze dne 11. srpna 1941, fol. 264: náčrtek stavby baráku, 12. listopadu 1940.

9 Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů, Praha 1999, s. 26.

„cikánský“ v červenci 1942 byla kapacita tábora přestavbou rozšířena na 300 lidí.¹⁰ Plot, který byl původně prkenný, zpevněný ostnatým drátem¹¹ a vysoký 2 metry¹² byl zvýšen na 3 metry¹³. Dosud neoplocené části tábora, včetně cesty na táborový nouzový hřbitov a samotný hřbitov, byly na jaře 1943 dále zabezpečeny plotem s ostnatým drátem.¹⁴

Dozorci a velitelé

Dozorci všech táborů v Letech u Písku byli čeští četníci. Během fungování „cikánského tábora“ tuto funkci vykonávalo v nejprve 21 mužů, jejich počet stoupl v zimě téhož roku na 36. Velitelem tábora byl od začátku až do ledna 1943 Josef Janovský. V únoru 1943 byl odvolán ze své pozice¹⁵ a nahrazen Štěpánem Blahynkou, velitelem tzv. „cikánského tábora“ v Hodoníně u Kunštátu.¹⁶

Chováním se dozorcí mezi sebou odlišovali; lze vysledovat dvě skupiny dozorců, ze kterých jedna dodržovala služební předpisy, zatímco druhá překračovala tyto předpisy pravidelně a ve velké míře.¹⁷ Jednání ředitele jim otevřelo prostor pro týrání vězňů aniž by se museli obávat postihu. Ve vzpomínkách přeživších se objevují i zmínky o tom, že někteří z dozorců využívali svou pozici k vynucování sexuálních aktů od vězeňkyň.¹⁸

10 Karton 28, inv. č. 108, fol. 290: Hlášení sběrného tábora v Letech Kriminální ústředně v Praze dne 12. června 1942.

11 Karton 1, inv. č. 29, fol. 9: ředitelství kárného pracovního tábora Oberlandratovi Tábor, 16. července 1940.

12 Karton 28, inv. č. 108, fol. 69-71: Zápis z prohlídky tábora dne 20 března 1941.

13 Karton 28, inv. č. 108, fol. 286: Zemský úřad v Praze ředitelství sběrného tábora v Letech, 13. května 1942, fol. 287: ředitelství sběrného tábora v Letech zemskému úřadu v Praze, 30. dubna 1942.

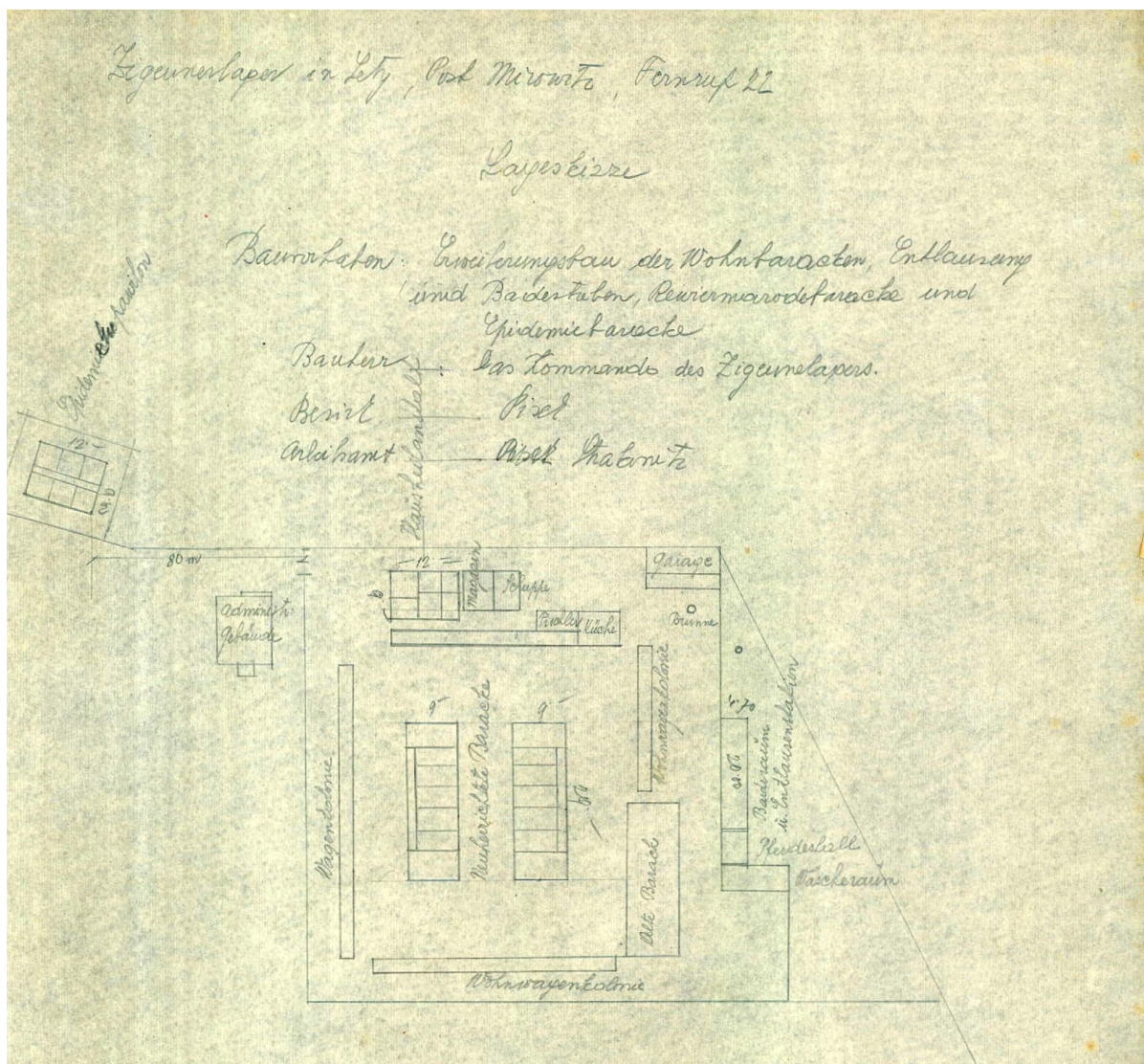
14 Karton 23, inv. č. 96, fol. 48: Generální velitel neuniformované protektorátní policie komandantovi cikánského tábora v Letech, 17. února 1942, fol. 49: Generální velitel neuniformované protektorátní policie komandantovi cikánského tábora v Letech, 20. února 1942.

15 Karton 8, inv. č. 53, fol. 9: Zemský viceprezident pro Čechy Josefovi Janovskému, 20. února 1943.

16 Karton 8, inv. č. 53, fol. 20: hlášení cikánského tábora generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie 17. května 1943.

17 Klinovský, Petr, Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců. In: *paměť a dějiny* (2), s. 11.

18 Polansky, Paul: *Tíživé mlčení*, Praha 1998, s. 28, 35, 38, 41, 64.

Skica tábora z podzimu 1942 včetně navrhovaných ale ještě nevybudovaných baráků.
SOA Třeboň, fond CT Lety, karton 28, inv. č. 108, fol. 333.

V táboře

Příchod do tábora

Lidé, které hlavně v průběhu srpna 1942 poslali četníci a policisté do tzv. „cikánského tábora“ v Letech, přicházeli do tábora ve větších nebo menších skupinách, nejčastěji jako celé rodiny, a přijížděli různými dopravními prostředky: většinou vlakem,¹⁹ občas vlastní maringotkou s koňmi,²⁰ vždy však již jako vězni pod dohledem četnické eskorty. Jedinou výjimku tvořili dva muži, kteří přišli do tábora bez eskorty z Plzně, kde jim bylo sděleno, že se jejich manželky a děti už v táboře nacházejí.²¹

Na příchod do tábora vzpomínala řada přeživších s hrůzou. Ke vstupní proceduře patřily podle táborového řádu mytí a dezinfekce oblečení, dále ostříhání nakrátko resp. dohola.²² „Druhý den ráno jsem česala dceřiny krásné dlouhé vlasy, když na mě nějaký dozorce začal ječet, že marním čas, protože jí je stejně ostříhají. Řekla jsem mu, že by jí je mohli ostříhat, jedině kdyby jí našli vši, ale věděla jsem, že žádné vši nemá. Ale nakonec nám oběma vlasy ostříhali“, vyprávěla o tom jedna bývalá vězeňkyně tábora.²³ Už od prvních minut svého pobytu v táboře se vězni setkávali s podmínkami, které od tohoto okamžiku museli vydržet po celou dobu internace.

Ubytování, ošacení a hygienické podmínky

K ubytování vězňů sloužily v táboře různé baráky. Část vězňů byla ubytována v malých mobilních dřevěných domcích, část ve větší barácích.²⁴ Muži, ženy a děti do 14 let byli ubytováni odděleně.²⁵ Kapacita tábora byla 300 osob, během prvního půl roku jeho fungování se ale zde nacházelo kolem 1000 lidí. Ani výstavba dalších dvou vězeňských baráků v prosinci 1942 přeplněnost tábora nevyřešila.²⁶

Jako oblečení dostali muži táborovou výstroj, kterou tvořily vyřazené, načerno obarvené vojenské uniformy. Ženy a děti měly nosit vlastní oblečení, ve kterém do tábora přijely

19 Např. 118 osob z Hradce Králové: karton 14, inv. č. 73, fol. 113: seznam cikánů z Hradce Králové dodání do cikánského tábora 4. srpna 1942.

20 Např. karton 14, inv. č. 73, fol. 91: Anton Chadraba, nar. 12. ledna 1901 a František Chadraba, nar. 06. února 1893, fol. 100: Antonie Janošovská, nar. 29. 11. 1906 s dětmi.

21 Karton 14, inv. č. 73, fol. 84: Anton Vrba, nar. 9. prosince 1922 a František Růžička, nar. 2. května 1922.

22 Karton 1, inv. č. 33, fol. 26-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

23 Polansky: Tíživé mlčení, s. 54.

24 Karton 14, inv. č. 14, fol. 6-12: Seznam vězňů s číslem baráků.

25 Karton 1, inv. č. 33, fol. 26-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

26 Kniha 3, evidence telefonických hovorů, inv. č. 4, fol. 48: telefonní hovor z 20. října 1942, 10:45, kniha 23, podací protokol 1942-1943, inv. č. 24, fol. 154: číslo jednací 4624 a 4625, 16. prosince 1942.

nebo si jej přinesly s sebou.²⁷ Ženy a děti tedy musely v chladnějších měsících chodit v letním oblečení. Situace se komplikovala i tím, že bylo obtížné si prádlo a oblečení vyprat. Nedostatečný oděv ohrožoval zdraví a životy internovaných. Problém chybějícího oblečení se řešil mezi Kriminální ústřednou, zemským úřadem a tzv. „cikánským táborem“ od začátku jeho fungování.²⁸ Až na konci listopadu 1942 obdržel tábor oblečení a materiál k jeho výrobě.²⁹

K hygieně sloužila vězňům budova o 80 m², ve které byly vedle koupelny i místnosti na praní prádla a místnost pro dezinfekci.³⁰ Podle dochovaného rozpočtu na její výstavbu měla koupelna celkem 6 výtokových kohoutků, není ale jasné, zdá se jednalo o sprchy nebo umývadla.³¹ Tábor v Letech trpěl nedostatkem vody. Vězni se proto museli mýt v rybníku Lipěž ležícím blízko tábora.³² Nedostatek vody neřešila ani druhá studna, jejíž stavbu po povolení Kriminální ústřednou v Praze nařídil zemský úřad v Praze v srpnu 1942 a která byla zprovozněna 9. prosince 1942.³³ Také dezinfekce oblečení dobře nefungovala kvůli nedostatečnému dezinfekčnímu stroji. Zemský úřad v Praze sice už od září 1942 trval na tom, aby se rozšířila kapacita dezinfikovávání, to ale Kriminální ústředna v Praze nedovolila a v listopadu 1942 trvala na navrácení parní dezinfekce, jež byla prozatímně do tábora zapůjčena.³⁴

Režim v táboře

Režim v táboře určoval z teoretického hlediska táborový řád, který vydal Generální velitel neuniformované protektorátní policie až 30. září 1942 a který byl do tábora doručen dne 6. listopadu 1942.³⁵ Již předtím, 27. srpna 1942, však ředitel tábora Janovský vytvořil takzvaný „domácí řád“.³⁶ Pravděpodobně vznikl tento „domácí řád“ na základě pokynů, který velitel tábora dostal v červenci 1942 na pracovním setkání se spolupracovníkem

27 Karton 1, inv. č. 33, fol. 26-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

28 Kniha 3, evidence telefonických hovorů, inv. č. 4, fol. 10: telefonní hovor z 3. srpna 1942, 8:50 hod.

29 Karton 29, inv. č. 125, fol. 188: účet z 30. listopadu 1942.

30 Karton 28, inv. č. 108, fol. 322: půdorys nového odvěšovací a dezinfekční baráku, 22. října 1942.

31 Karton 28, inv. č. 108, fol. 309: rozpočet na zřízení umýváren a odvěšovací stanice v Letech.

32 Nečas, Cikánský tábor v Letech (1942-1943), s. 190, Polansky: Tíživé mlčení, s. 38.

33 Karton 28, inv. č. 108, fol. 441: rychlopis zemského úřadu v Praze cikánskému táboru v Letech, 17. srpna 1942, fol. 471: velitel cikánského tábora v Letech Úřadu práce v Strakoněch, 19. prosince 1942, kniha 24, podací protokol 1943-1943, inv. č. 24, fol. 17: číslo jednací 2470, 15. srpna 1942.

34 Kniha 3, evidence telefonických hovorů, inv. č. 4, fol. 36: telefonní hovor z 10. září 1942, 16:00, fol. 37: telefonní hovor z 14. září 1942, 11:15, fol. 39: telefonní hovor z 18. září 1942, 11:30, fol. 54: telefonní hovor z 2. listopadu 1942 16:20 (špatně datován na 2. října) a karton 28, inv. č. 108, fol. 297: zemský viceprezident o zdravotní situaci v cikánském táboře v Letech, 25. září 1942, fol. 311-312: rychlopis Zemského úřadu v Praze, 22. října 1942 a karton 23, inv. č. 96, fol. 877: rychlopis Zemského úřadu v Praze, 31. prosince 1942.

35 Karton 1, inv. č. 33, fol. 26-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

36 Karton 1, inv. č. 33, fol. 19-25: domácí řád.

Kriminální ústředny Františkem Kuchařem, velitelem druhého „cikánského tábora“ v Protektorátu v Hodoníně u Kunštátu Stefanem Blahynkou a dalšími.³⁷ Oba řády se většinou shodují, i když „domácí řád“ řeší mnohem více detailů než oficiální táborový řád pro cikánské tábory v Protektorátu. Oba jasně navazují i na klasické stereotypy o „cikánech“.

Podle oficiálního táborového řádu bylo úkolem tábora „vyřadit cikány a cikánské míšence ze společnosti a vychovat je k práci, pořádku a disciplíně“.³⁸ I když tento účel zní podobně jako u dřívějšího „kárného pracovního tábora“ v Letech, táborový řád „cikánského tábora“ jasně stanovil, že na rozdíl od vězňů KPT, vězňové CT nemají možnost být propuštěni a že jsou v táboře uvězněni na dobu neurčitou.³⁹ Další předpisy se týkaly organizace dne a práce, dodržování pravidel osobní a táborové hygieny a definice „dobrého chování“, které, především podle „domácího řádu“ velitele Janovského víceméně odpovídalo disciplíně v armádě.

Oficiálně měla být táborová společnost organizována podobně jako v jiných nacistických koncentračních táborech: „starší pokoje“ („Zimmerältester“) měl být zodpovědný za „pořádek, disciplínu a čistotu“ v jeho pokoji, „starší baráku“ („Barackenältester“) měl stejnou zodpovědnost v celém baráku a „starší pracovní skupiny“ („Arbeitsgruppenältester“) byl zodpovědný za to, že všechna pravidla pořádku, disciplíny a čistoty dodržuje jeho pracovní skupina. Dále táborový řád zmiňuje funkce opatrovnice dětí („Kinderaufseherin“). Vězňové, který měli takovou funkci, podle oficiálního táborového řádu vykonávali méně jiných pracovních úkolů.⁴⁰ Tento systém, jak je popsán v táborovém řádu, používali nacisté i v jiných koncentračních táborech.⁴¹ „Domácí řád“ táborového velitele obsahuje podobný systém, nachází se v něm ale i další funkce „starší tábora mužů“ a „starší tábora žen“, jejichž úkolem bylo obstarávat styk vězňů s velitelem.⁴² I tyto funkce existovaly v dalších nacistických koncentračních táborech.⁴³

37 Karton 1, inv. č. 31, fol. 3-5: Osobní dopis Janovského Blahynkovi bez data; dopis velitelé sběrného tábora v Letech Janovského veliteli sběrného tábora v Hodoníně Blahynkovi z dne 28. červenci 1942; dopis ředitelství sběrného tábora v Hodoníně veliteli sběrného tábora v Letech z dne 22. červenci 1942.

38 Karton 1, inv. č. 33, fol. 26-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu, s. 1: „Die Zigeunerlager bezwecken, die Zigeuner und Zigeunermischlinge a) aus der Gemeinschaft auszuschalten, b) zur Arbeit, Ordnung und Disziplin zu erziehen.“

39 Karton 1, inv. č. 33, fol. 26-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

40 Karton 1, inv. č. 33, fol. 31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

41 Pätzold, Kurt: Häftlingsgesellschaft [Společnost vězňů]. In: Wolfgang Benz/Barabara Distel (ed.), Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svázek 1: Organisation des Terrors [Organizace teroru] s. 110-125, tady s. 117.

42 Karton 1, inv. č. 33, fol. 21: domácí řád.

43 Pätzold: Häftlingsgesellschaft, s. 118.

Podobnost se také vztahovala na systém odměn v táborovém řádu, který jako privilegia zmiňuje možnost korespondence nebo povolení kouřit – mužům mohl velitel za odměnu dovolit až tři cigarety denně.⁴⁴ Janovského „domácí řád“ naproti tomu obsahoval zákaz kouření jen pro určité doby a místa.⁴⁵ Ve vzpomínkách se nachází odkazy, že dozorcí prodávali vězňům cigarety a tabák⁴⁶, podle dokumentů z fondu CT Lety si velitelství tábora nechalo od vězňů oficiálně za přidělené cigarety zaplatit. Cena za jednu cigaretu byla 30 haléřů.⁴⁷

Pravidla chování vězňů se zaměřila především na disciplínu a poslušnost. Vůči personálu tábora a lidem, kteří tam pracovali z jiných důvodů (např. řemeslníci), předepisoval táborový řád vězňům „povinnou úctu“ („pflichtgemäße Achtung“) a „bezpodmínečnou poslušnost“ („unbedingter Gehorsam“).⁴⁸ Jak táborový řád, tak domácí řád předepisoval způsob pozdravu: vězňové museli sejmout čapku, stát v pozoru a oslovit nadřízené slovem „pane“ a označením jeho hodnosti.⁴⁹ Mezi sebou se měli vězňové chovat „slušně a zdvořile“, za volání na kolemdoucí, žebrání tabáku nebo potravin a mluvení s někým z venku byl trest, stejně jako za hádání se nebo tropení křiku.⁵⁰

Další část pravidel, v nichž se shodoval táborový řád s domácím, se vztahovala na hygienu a čistotu. Bylo například předepsáno, že si vězni musí denně mýt obličej, krk a čistit si zuby. Každý třetí den si vězňové měli umýt nohy, a minimálně každý druhý týden se měli koupat. Rozkaz k tomu musel dát velitel.⁵¹ Co bylo oficiálně stanoveno a napsáno, však nebylo možné dodržovat, protože podmínky v táboře rozhodně takové dodržování hygieny neumožňovaly. To samé se se týká i praní prádla.

44 Karton 1, inv. č. 33, fol. 30: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu, Pätzold: Häftlingsgesellschaft, s. 116.

45 Karton 1, inv. č. 33, fol. 22: domácí řád.

46 Polansky: Tíživé mlčení, s. 54.

47 Karton 22, inv. č. 93, fol. 220: velitel cikánského tábora veliteli pracovní skupiny v Nevěsících, 5. února 1943.

48 Karton 1, inv. č. 33, fol. 29: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

49 Karton 1, inv. č. 33, fol. 29: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu, karton 1, inv. č. 33, fol. 20: domácí řád.

50 Karton 1, inv. č. 33, fol. 29: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu, karton 1, inv. č. 33, fol. 21: domácí řád.

51 Karton 1, inv. č. 33, fol. 29: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

Na rozdíl od předpisu z táborového řádu se v táboře používala jako oficiální komunikační jazyk čeština, nikoli němčina. Romština byla zakázána.⁵²

Tresty

Zásadní rozdíly mezi oficiálním táborovým řádem a Janovského „domácím řádem“ se týkaly trestů za přestupky proti táborovému řádu. Táborový řád Generálního velitele neuniformované policie uváděl čtyři různé tresty: ústní důtku, odebrání výhod, povinnost vykonávat nepříjemné úkoly (například úklid záchodů) a jako nejhorší trest vazbu v délce až 30 dnů, během kterých však měl vězeň stále vykonávat nucenou práci. Potrestán měl být nejen pachatel přestupku, ale i „ti, kteří k tomu přestupku dali pohnutku“. Nejvyšším trestem zmiňovaným v táborovém řádu bylo uvalení preventivní vazby, což v praxi znamenalo deportaci do koncentračního tábora mimo Protektorát. Jako možné důvody pro uvalení preventivní vazby jmenoval táborový řád pokus o útěk, napomáhání někomu jinému k útěku, nenahlášení pokusu o útěk, dále nedefinované „chování, kterým se často ruší pořádek v táboře“ nebo podněcování druhých k porušení pořádku v táboře, chování jasně ukazující, že někdo se nepolepšil, a spáchání trestného činu v táboře. Velitel tábora mohl rozhodovat o druhu trestu, pouze v případě preventivní vazby musel o její uvalení žádat Kriminální úřad v Praze.⁵³

V „domácím řádu“ se objevil také trest smrti za „svícení a rozdělání ohně“ bez dovození. Zatímco tento trest se dá vysvětlit obavou z ohrožení požárem a s tím spojeným nebezpečím pro celý tábor, u dalších trestů svévolně navržených Janovským není pragmatické vysvětlení možné. Místo zmiňovaných čtyř trestů z táborového řádu nařídil Janovský trestní systém sestávající ze zvýšení výkonu práce, vězení po práci až do délky 30 dnů, vězení po práci s omezením denního přídělku jídla do 21 dnů, prostou samovazbu do 21 dnů, zostřenou samovazbu do 21 dnů, spoutání železy (doba se lišila podle druhu trestného činu) a zastřelení v případě odporu, neuposlechnutí rozkazu, pokusu o útěk a při útěku.⁵⁴ Tyto tresty připomínají praxi užívanou v jiných nacistických koncentračních táborech.⁵⁵

⁵² Ibidem.

⁵³ Karton 1, inv. č. 33, fol. 31 a následující nefol.: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

⁵⁴ Karton 1, inv. č. 33, fol. 25: domácí řád.

⁵⁵ Viz např. Pätzold: Häftlingsgesellschaft [společnost vězňů], s. 112.

Trestné činy ve smyslu zákona se měly trestat soudem.⁵⁶ Soudem uložené tresty byly vykonávány obvyklým způsobem mimo tábor. Po odpykání soudního trestu se vězňové museli vrátit do tábora.⁵⁷

Práce

Podle táborového řádu všichni vězňové tábora museli pracovat.⁵⁸ Menší část vězňů pracovala mimo tábor v pracovních skupinách, a většinu vězňů přítomných v táboře tvořily děti do 14 let.⁵⁹ Táborový řád Generálního velitele neuniformované policie stanovil, že vězni „cikánských táborů“ v Protektorátu nad 10 let mají pracovat spolu s dospělými. Menší děti od 3 roků měly podle táborového řádu vykonávat „příležitostně menší pracovní úkoly“.⁶⁰

Práce dominovala dennímu režimu v táboře. Do konce roku 1942, kdy vypukla epidemie tyfu, začínaly všední dny vězňů v létě v 5 hodin ráno budíčkem a končily ve 21 hodin večerkou, v zimě se vstávalo v 6 hodin a uléhalo ve 20 hodin. Děti do 10 let musely vstávat v 6 hodin a chodit spát ve 20 hodin v létě, v 7 vstávat a v 19 hodin uléhat v zimě. Tento režim platil každý den kromě nedělí a svátků, kdy se mohlo vstávat o hodinu později. Po budíčku se museli vězni umýt, ustlat postele a po snídani nastoupit na práci.⁶¹

Práce v táboře byla nucená a mzdy vězňů sloužily k financování provozu tábora, včetně výplaty mezd táborového personálu.⁶² Pracovní skupiny mužů a žen měly podle oficiálního táborového řádu Generálního velitele neuniformované policie v Protektorátu různé úkoly: všichni měli vykonávat „práce venku“, jako například v zemědělství, v lesním hospodářství a na výstavbě silnic, což mohlo znamenat i v kamenolomu.⁶³

56 Karton 1, inv. č. 33, fol. 31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

57 Karton 1, inv. č. 31, fol. 27: Inspektor neuniformované protektorátní policie veliteli cikánskému táboru v Letech, 24. září 1942.

58 Karton 1, inv. č. 33, fol. 30-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

59 Karton 26, inv. č. 106, fol. 55: výkaz vězňů srpen 1942 (<14let=580, >14let=388 dne 31. srpna 1942), fol. 157: výkaz vězňů září 1942 (<14let=553, >14let=291 dne 30. září 1942), fol. 261: výkaz vězňů říjen 1942 (<14let=544, >14let=316 dne 31. října 1942), fol. 346: výkaz vězňů listopad 1942 (<14let=532, >14let=349 dne 30. listopadu 1942), fol. 467: výkaz vězňů prosinec 1942 (<14let=487, >14let=267 dne 31. prosince 1942), fol. 525: výkaz vězňů leden 1943 (<14let=401, >14let=248 dne 31. ledna 1943), fol. 576: výkaz vězňů únor 1943 (<14let=374, >14let=235 dne 28. února 1943), fol. 700: výkaz vězňů březen 1943 (<14let=340, >14let=250 dne 31. března 1943), fol. 737: výkaz vězňů duben 1943 (<14let=335, >14let=283 dne 30. dubna 1943), fol. 804: výkaz vězňů květen 1943 (<14let=335, >14let=283 dne 4. května 1943).

60 Karton 1, inv. č. 33, fol. 33: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

61 Karton 1, inv. č. 33, fol. 31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

62 Nečas, Cikánský tábor v Letech (1942-1943). In: *Romano džaniben* (15), s. 186–197, tady: s. 194; karton 1, inv. č. 33, fol. 31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

63 Nečas: Holocaust českých Romů, s. 56, Karton 1, inv. č. 33, fol. 30-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

Uvnitř tábora však měli muži vykonávat jen takovou práci, která odpovídala jejich řemeslným dovednostem. Ženy a dívky byly zodpovědné za úklid, praní prádla, vaření i péči o děti nebo nemocné. Rozhodnutí o výkonu práce byla v kompetenci velitele tábora.⁶⁴ Skutečná pracovní doba vězňů se pohybovala mezi 8 až 10 hodinami denně.⁶⁵

V rámci nucené práce vězňů existovala také možnost objednat si pracovníky z tábora pro práci například v zemědělství nebo lesním hospodářství. V takovém případě se tvořily pracovní skupiny v souladu s úkolem na různá časová období: jak na několik měsíců, tak i jen na několik hodin. Pracovní skupiny, které pracovaly delší dobu daleko od tábora, musely být na místě ubytovány a bylo třeba jim zajistit stravování. K stravování nucených pracovníků bylo potřeba mít jejich potravinové přidělové lístky. Ty spravovali velitele pracovních skupin spolu s velitelem cikánského tábora. Pokud by chtěl zaměstnavatel přidělit vězňům zvýšit, mohl tak udělat pouze z vlastních zásob (vlastní vypěstované zeleniny, masa apod.).⁶⁶

Několik pracovních skupin pracovalo mimo areál tábora po celou dobu svého věznění.⁶⁷ Poměry v pracovních skupinách se ovšem taktéž navzájem lišily. Někdy se setkávali s vlídným přijetím: příkladem může být případ zaměstnavatele, který se snažil dosáhnout propuštění jednoho vězně, protože si jeho práce vážil. Bylo mu však sděleno, že kdyby chtěl nějakého pracovníka sám zaměstnat, měl by si vybrat „necikána“, protože „cikány“ nebylo možné z tábora propustit.⁶⁸ V případě jiných pracovních skupin zase přicházely do tábora anonymní dopisy, v nichž si většinové obyvatelstvo stěžovalo na příliš volný pohyb vězňů.⁶⁹ Ubytování pracovních skupin se různilo, nicméně všem často chybělo vhodné oblečení a především obutí.⁷⁰

Hlad

Další zásadní skutečností, na niž přeživší tábora často vzpomínali, byl neustálý hlad. „Ráno jsme měli jen černou kávu s chlebem. Na oběd byly brambory, někdy vodnatá polévka. Večer polévka nebo chléb. Byl tam hlad,“ vzpomínala si Anna Růžičková.⁷¹

64 Karton 1, inv. č. 33, fol. 30-31: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

65 Nečas, Cikánský tábor v Letech (1942-1943). In: *Romano džaniben* (15), S. 186–197, tady: s. 192.

66 Karton 22, inv. č. 93, fol. 189: velitel pracovní skupiny veliteli cikánského tábora, 1. srpna 1942.

67 Karton 22, inv. č. 93, např. fol. 124, 140, 148, 152 (pracovní skupina naposled v Kladrubech), Oslof fol. 282, 299, 339, 407 (pracovní skupina naposled v Oslově), Zbonín, viz fol. 435, 465, 468 (pracovní skupina v Zboníně); Karton 22, inv. č. 92, fol. 86-87: velitel cikánského tábora v Letech všem velitelům pracovních skupin, 26. dubna 1943.

68 Karton 22, inv. č. 93, fol. 217: Zdeněk Fiala ředitelství cikánského tábora, 11. září 1942, fol. 218: velitel cikánského tábora veliteli pracovní skupiny v Netunicích, 16. září 1942.

69 Karton 22, inv. č. 93, fol. 483: dopis „občanů ze Zbonína“.

70 Karton 22, inv. č. 93.

71 Polansky: *Těživé mlčení*, s. 28.

Schmidtová (roz. Reichmannová) napsala: „Protože jsem později viděla, co byl Auschwitz, mohla bych říct, že v Letech to nebylo zase tak špatné. Ale hlad byl i tam, hlad byl všude. V táboře jsme nikdy nedostali tolik jídla, abychom mohli říct ‚jsem najedená‘“.⁷²

Táborový ani domácí řád se k otázce stravování nevyjadřoval příliš jasně. V táborovém řádu bylo stanoveno, že se mají vydat tři jídla denně. Vězni měli jíst společně s tím, že pracující měli dostat jídlo jako první, aby stravování neporušilo pracovní program. Teplá jídla se měla vařit v táborové kuchyni.⁷³ Domácí řád stanovil, že „snídaně, t.j. káva nebo polévka a ch[í]eba vydá se pro každou ubytovnu zvlášť.“⁷⁴ Oběd se měl rozdávat stejně jako snídaně nebo na pracovišti podle rozkazu velitele, večeře se měla rozdávat po návratu všech vězňů z práce.⁷⁵ Hospodářský řád tábora, který obsahuje úřední předpisy hospodaření pro protektorátní tábory ve správě Generálního velitele neuniformované protektorátní policie, dále stanovil, že vězňové by měli dostat vedle zmiňovaných tří jídel ještě chleba navíc. V tomto hospodářském řádu bylo také stanoveno, že za jídla byla zodpovědná správa tábora, která nesměla překročit přidělený rozpočet.⁷⁶ Přesné předpisy pro zásobování všech vězňů potravinami se v archivním fondu CT Lety nenachází. Jediný údaj, který máme z dokumentů k dispozici, se vztahuje na dospělé muže pracující mimo tábor.⁷⁷

Z táborových knih („Lagerbuch“) ale vyplývá, že porce, které se vydávaly v táboře, byly menší než bylo stanoveno ve zmiňovaném dokumentu. Stejná jídla se opakovala – především brambory. Množství masa přiděleného na vaření bylo takové, že pravděpodobně v uvařeném pokrmu vůbec nebylo.⁷⁸ Z ovcí, které byly zakoupeny v létě 1941, aby bylo v táboře v případě nedostatku k dispozici maso, byla jedna další poražena

72 Zilli Schmidt: Gott hat mit mir etwas vorgehabt! Erinnerungen einer deutschen Sintezza. [Bůh měl pro mě plány. Vzpomínky jedné německé Sintezy] Berlin 2020, s. 29. Dostupné z: https://www.stiftung-denkmal.de/wp-content/uploads/Zilli-Schmidt_Gott-hat-mit-mir-etwas-vorgehabt_Web-PDF_Einzelseiten.pdf [cit. 2020-07-27].

73 Karton 1, inv. č. 33, fol. 29: táborový řád pro cikánské tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

74 Karton 1, inv. č. 33, fol. 23: domácí řád.

75 Karton 1, inv. č. 33, fol. 24: domácí řád.

76 Karton 1, inv. č. 33, fol. 59: směrnice pro hospodářské služby táborů.

77 Karton 22, inv. č. 92, fol. 84: výkaz denní přiděli jídla za den a vězeň, 16. srpna 1942.

78 Podle táborových knih měsíčně vydaných potravin přiděl masa za osobu a den činil v srpnu a září 1942 36 g (karton 26, inv. č. 106, fol. 60, fol. 159), v říjnu 1942 29 g (fol. 263), v listopadu 1942 44 g (fol. 348), v prosinci 1942 42 g (fol. 372), v lednu 1943 pak 83 g (fol. 372), v únoru 1943 52 g (fol. 587), v březnu 1943 47,5 g (fol. 690), v dubnu 1943 91 g (fol. 739) a do 4. května 1943 25 g (fol. 813). Veškeré údaje jsou vypočítány na základě počtů vězňů přítomných v táboře, viz poznámka 58. Zvýšení přidělu jídla se konal na pokyn lékaře, nikoli na základě rozhodnutí nového velitele tábora Blahynky (fol. 652). O tom svědčí i skutečnost, že ke zvýšení došlo v lednu, k výměně velitelů ale až v konci února 1943.

a využita na stravování v létě 1942,⁷⁹ další dvě velitel Janovský 1. října 1942 prodal.⁸⁰ Důvody, proč ovce prodal, z archivních dokumentů z fondu CT Lety nevyplývají.

Osudy vězňů a konec tábora

Smrt v táboře

Smrt v táboře souvisela podle archivních zdrojů především se životními podmínkami, i když podle vzpomínek přeživších bylo každodenní záležitostí také surové bití vězňů.⁸¹ Přeplnění tábora vězni a ubytování, které neposkytovalo ochranu proti zimě, nevhodné oblečení, špatné stravování, nedostatečné hygienické zařízení a neustálá fyzická námaha během práce rychle vyčerpávaly síly vězňů a napomáhaly vypuknutí různých nemocí v táboře. Tyto okolnosti byly známy i okresnímu úřadu v Písku, kde se od konce srpna 1942 za zlepšení podmínek zasazoval okresní hejtman z Písku Hlaváček, u zdravotního rady MUDr. Fügnera.⁸² Problémů bylo hodně. Dezinfekční stroj proti vším byl sice v táboře od října 1942, ale nebyl dost silný, jak na začátku prosince hlásil velitel tábora.⁸³ Tomuto hlášení předcházelo dohadování mezi táborem a Kriminální ústřednou v Praze o tom, jestli vůbec v táboře parní dezinfekce zůstane, protože ústředna stroj chtěla vrátit do Prahy.⁸⁴ Situace se ještě zhoršila v listopadu a prosinci 1942, kdy onemocněl smluvní lékař tábora MUDr. František Kopecký, a nemohl pracovat.

První podezření, že se v táboře šíří tyfus, se objevilo v září 1942. Testy na břišní tyfus i paratyfy se ale vrátily z laboratoře s negativním výsledkem.⁸⁵ První pozitivní testy na břišní tyfus se objevily až na začátku prosince 1942.⁸⁶ Z důvodu epidemie byla 31. prosince 1942 na celý tábor v Letech u Písku uvalena karanténa⁸⁷ a úřady zvýšily počet

79 Karton 26, inv. č. 106, fol. 60: táborová kniha měsíčně vydaných potravin srpen 1942.

80 Karton 28, inv. č. 113, fol. 22: velitel cikánského tábora v Letech obecnímu úřadu v Písku, 1. října 1942. Dne 9. října 1942 MuDr. Kopecký sdělil táborovému komandantu CT Lety, že by bylo třeba říct MuDr. Fügnerovi dostatečný odůvodnění, aby se mohl snažit argumentovat pro to, aby zůstal dezinfekční stroj v táboře (fol. 176)

81 Polansky: Tíživé mlčení, s. 38-39.

82 Karton 23, inv. č. 96, fol. 31: Okresní hejtman Hlaváček z Písku zdravotnímu radu MuDr. Fügnerovi, 27. srpna 1942.

83 Karton 23, inv. č. 96, fol. 872: potvrzení o předání pojízdného parního dezinfekčního stroje do tábora v Letech, 28. října 1942, fol. 875: velitel cikánského tábora v Letech zemskému úřadu v Praze, 9. prosince 1942.

84 Kniha 3, evidence telefonických hovorů, inv. č. 4, fol. 36: telefonní hovor z 10. září 1942, 16:00, fol. 37: telefonní hovor z 14. září 1942, 11:15, fol. 39: telefonní hovor z 18. září 1942, 11:30, fol. 54: telefonní hovor z 2. listopadu 1942 16:20 (špatně datován na 2. října).

85 Karton 23, inv. č. 96, fol. 219-220: výsledek vyšetřování Antonína Vrby, 25. září 1942, fol. 224: cikánský tábor v Letech okresnímu úřadu v Písku o výsledku vyšetřování Heinricha Kloce, 28. září 1942, fol. 225-226: výsledek vyšetřování Eduarda Kloce, 28. září 1942.

86 Kniha 23, podací protokol 1942-1943, inv. č. 24, fol. 134: jednací číslo 4321, Šmídová, Ernestine, nar. 4. ledna 1908.

87 Karton 23, inv. č. 96, fol. 11: Fonogram zemského úřadu v Praze veliteli cikánského tábora v Letech, 31. prosince 1942.

členů zdravotního personálu v táboře. Nemocný MUDr. Kopecký dal výpověď k 31. prosinci 1942 a byl nahrazen MUDr. Janem Neuwirthem.⁸⁸ Ten však také onemocněl⁸⁹ a na konci ledna byli do tábora odesláni dva další lékaři: MUDr. Bohuslav Stejskal z nemocnice v Praze⁹⁰ a MUDr. Michal Bohin. M. Bohin byl podle norimberských zákonů označen za Žida⁹¹ a oficiálně byl vězněm CT Lety, ale kvůli své roli měl ve srovnání s ostatními vězni určitá privilegia,⁹² byl stravován společně s dozorcí a měl vlastní ubytování, protože podle norimberských zákonů nesměl být ubytován společně s lidmi, kteří neplatili za Židy v smyslu nacistického zákona. Na začátku ledna se objevily také první případy skvrnitého tyfu, kterým na začátku února onemocněly i všechny tři ošetřovatelky, které v táboře pracovaly.⁹³ Karanténa tábora byla proto ještě více zpřísněna.⁹⁴ Očkováním personálu i části vězňů⁹⁵ a díky silnějšímu dezinfekčnímu stroji⁹⁶ se podařilo zastavit další šíření nemoci, karanténa se však zatím nerušila.⁹⁷

O více než 90 vězních víme, že byli léčeni v různých nemocnicích.⁹⁸ O tom, kdo bude hospitalizován, rozhodovali lékaři s ohledem na průceschopnost vězňů v rámci nucené práce pro různé firmy i v souvislosti s předpisy o prevenci epidemie a ohrožení okolí

88 Karton 8, inv. č. 54, fol. 171: cikánský tábor v Letech zemskému úřadu v Praze, 19. ledna 1943.

89 Karton 8, inv. č. 54, fol. 178: cikánský tábor v Letech inspektorovi neuniformované protektorátní policie, 10. dubna 1943.

90 Karton 8, inv. č. 54, fol. 164: velitel cikánského tábora v Letech správné oddělení všeobecné veřejné nemocnice v Praze, 24. května 1943.

91 Karton 8, inv. č. 54, fol. 143: poznámka o přírůstku vězňů, 30. ledna 1943. Do jaké kategorie přesně spadal, z dokumentu z fondu CT Lety nevyplývá, je ale zmíněno, že byl křesťanem.

92 Karton 8, inv. č. 54, fol. 155-156: Generální velitel neuniformované protektorátní policie veliteli cikánského tábora v Letech, 1. března 1943.

93 Karton 8, inv. č. 54, fol. 190: velitel cikánského tábora generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie, 4. února 1942, fol. 192: velitel cikánského tábora generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie, 8. února 1942, fol. 195: poznámka.

94 Karton 23, inv. č. 96, fol. 48: Generální velitel neuniformované protektorátní policie telefonicky veliteli cikánského tábora v Letech, 17. února 1942, fol. 49-50: Generální velitel neuniformované protektorátní policie veliteli cikánského tábora v Letech, 20. února 1942.

95 Karton 23, inv. č. 96, fol. 21: okresní úřad v Písku táborovému lékaři MuDr. Neuwirthovi, 5. ledna 1943, fol. 25: okresní úřad v Písku táborovému lékaři MuDr. Neuwirthovi, 19. ledna 1943, fol. 40-44: rychlopis zemského úřadu v Praze cikánskému táboru v Letech, 12. února 1943, fol. 184: seznam chovanců očkovaných dne 22. února 1943 proti tyfu skvrnitému, fol. 216: cikánský tábor v Letech Distriktsarzt Franzovi Mrázovi, 21. května 1943, fol. 885: seznam četníků a dalších zaměstnanců tábora určených k očkování, 16. února 1943. Je důležité zmínit, že během druhé světové války existovalo očkování proti skvrnitému tyfu, i když se to dneska už nevyrábí. Viz: Dabler, Gerhard/Wölfel, Roman: Typhus and other Rickettsioses. Emerging Infections in Germany, [Tyfus a jiné rickettsiosy. Vynořivši se infekce v Německu.] In: Deutsches Ärzteblatt Int. 106 (15. Mai 2020) 20, s. 348-354. Dostupné z: <https://www.aerzteblatt.de/int/archive/article/64722> [cit. 2020-08-05]

96 Karton 23, inv. č. 96, fol. 877: rychlopis zemského úřadu v Praze mobilnímu epidemickému útvaru v Praze, 31. prosince 1942.

97 Karton 23, inv. č. 96, fol. 208: zemský úřad v Praze veliteli cikánského tábora v Letech, 16. dubna 1943.

98 Karton 23, inv. č. 96.

tábora tyfem.⁹⁹ V okamžiku, kdy toto ohrožení pominulo, byla hospitalizace vězňů CT Lety ve veřejných nemocnicích zakázána.¹⁰⁰ I v nemocnici však zůstali vězni odděleni od ostatních pacientů a nemocnice je nesměly volně propouštět na svobodu.¹⁰¹ Část vězňů léčených v nemocnicích byla později propuštěna Kriminální ústřednou na svobodu, jiná část byla okamžitě z nemocnice deportována dále do Auschwitz-Birkenau.¹⁰²

Více než 300 vězňů nepřežilo podmínky v táboře a s nimi související epidemii. Jako příčiny smrti uvádí archivní dokumenty z fondu CT Lety především takové, které jasně odkazují na nedostatek stravování a špatné hygienické podmínky.¹⁰³ Tato souvislost byla známa i zodpovědným osobám v táboře,¹⁰⁴ stejně je hlásili nadřízeným.¹⁰⁵ Nejprve byli mrtví z tábora pohřbíváni na hřbitově v nedalekých Mirovicích, kde ale od přelomu let 1942/1943 nebyla další místo k dispozici. V reakci na to byl v lednu 1943 založen provizorní hřbitov v blízkosti tábora, kde byli mrtví pohřbíváni až do konce existence tábora.¹⁰⁶ Přesný počet vězňů, kteří jsou v Letech pohřbeni, zatím nebylo možné určit, jedná se ale o minimálně 100 osob.¹⁰⁷ Nejméně tři vězeňkyně CT I Lety u Písku byly pohřbeny v Písku, kde zemřely v nemocnici.¹⁰⁸

99 Např. karton 23, inv. č. 96, fol. 398: velitel cikánského tábora v Letech generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie, 1. ledna 1943, (Distriktsarzt), fol. 411: velitel cikánského tábora v Letech generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie, 31. prosince 1942, fol. 433: velitel cikánského tábora v Letech zemskému úřadu v Praze, 26. prosince 1942.

100 Karton 23, inv. č. 96, fol. 37: velitel cikánského tábora zemskému úřadu, 10. února 1943, fol. 307: zemský úřad v Praze ředitelství cikánského tábora v Letech, 19. února 1943. Dokumenty ve fondu CT Lety k tomu obsahují jen málo informací. Konkrétně se tady jedná o otázku velitele tábora Zemskému úřadu, jestli je možno dodat vězně s těžkými omrzlinami do nemocnice. Zemský úřad v Praze to odmítá a píše 18. 2. 1943, že léčení vězňů „t.j. cikánů“ v nemocnici je obecně vyloučeno.

101 Karton 23, inv. č. 96, fol. 465: velitel cikánského tábora v Letech všeobecné veřejné nemocnici v Písku, 5. listopadu 1942.

102 Např. karton 23, inv. č. 96, fol. 201: kriminální policie Písek veliteli cikánského tábora v Letech, 16. února 1943, fol. 202: velitel cikánského tábora v Letech generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie, 18. března 1943.

103 Karton 23, inv. č. 96, fol. 570-571: seznam zemřelých v prosinci 1942; dále jednotlivé oznámení o úmrtí v stejné složce. Také k tomu: karton 23, inv. č. 96, fol. 17: velitel cikánského tábora v Letech zemskému úřadu v Praze, 4. ledna 1943.

104 Karton 23, inv. č. 96, fol. 17: velitel cikánského tábora v Letech zemskému úřadu v Praze, 4. ledna 1943.

105 Např. karton 1, inv. č. 35, fol. 407-408: měsíční zpráva leden 1943.

106 Kniha 25, podací protokol 1943, inv. č. 25, fol. 25: jednací číslo 372 z 16. ledna 1943; fol. 37: jednací číslo 545 z 25. ledna 1943.

107 Karton 23, inv. č. 96 obsahuje celkem 105 oznámení o pohřbu na provizorním hřbitově v Letech.

108 Karton 23, inv. č. 96, fol. 589: telefonické hlášení úmrtí Johanny Melkové ve všeobecné veřejné nemocnici v Písku, fol. 802: všeobecná veřejná nemocnice v Písku veliteli cikánského tábora v Letech, 4. ledna 1943, fol. 803: všeobecná veřejná nemocnice v Písku veliteli cikánského tábora v Letech, 5. ledna 1943.

Deportace

Z CT I Lety u Písku odjely dva velké transporty lidí do koncentračního tábora Auschwitz. Jejich příběh je úzce spojen s vývojem politiky nacistického pronásledování. První deportace v prosinci 1942 se uskutečnila pod oficiálním názvem „transport asociálů“ a zcela odpovídá vývoji nacistické perzekuční politiky. Pronásledování takzvaných „asociálů“, tj. vlastně represe na základě chudoby a způsobu života, který se odlišoval od ideálů společnosti, se v Říši vztahovalo jak na část romského a sintskeho obyvatelstva, tak i Židy.¹⁰⁹ Všech 78 žen a 16 mužů z tábora v Letech bylo v prosinci 1942 vybráno k deportaci na základě vládního nařízení č. 89/42 Sb. ze dne 9. března 1942 „o preventivním potírání zločinnosti“, které bylo kopií stejnojmenného říšskoněmeckého výnosu šéfa německé policie a SS H. Himmlera z roku 1937.

Seznam vězňů tábora v Letech, kteří byli podle nacistické definice „rasovými cikány“, čítal 422 osob.¹¹⁰ 420 z nich přijelo 7. května 1943 spolu s dalšími 413 protektorátními „rasovými cikány“, kteří zatím byli ponecháni na svobodě, do Auschwitz-Birkenau. Dvě vězeňkyně z oněch 422 osob transportem do Auschwitz-Birkenau neodjely, protože měly zatím zůstat k dispozici policii v Českých Budějovicích jako svědkyně v kriminálním případě, který s táborem neměl žádnou souvislost.¹¹¹ Další sedm lidí, kteří se neobjevili v seznamu „necikánů“, bylo převezeno z CT I Lety u Písku do CT II Hodonín u Kunštátu.¹¹² Jednalo se o osoby, které byly sice označeny jako „rasoví cikáni“, ale měly buď německé nebo slovenské občanství, a jejich deportace byla tím pádem spojena s byrokratickými obtížemi. Všech sedm bylo ale stejně později odvečeno do Auschwitz-Birkenau.¹¹³ Z tohoto důvodu hrál tábor v Letech jasnou roli v rámci nacistické genocidy Romů a Sintů.

109 Ayaß, Wolfgang: „Asoziale“ im Nationalsozialismus [„Asociálové“ v nacismu]. Stuttgart 1995; Schüler-Springorum, Stefanie: Masseneinweisungen in Konzentrationslager: Aktion „Arbeitsscheu Reich“, Novemberpogrom, Aktion „Gewitter“ [Masové odeslání do koncentračních táborů: Akce „Arbeitsscheu Reich“, listopadové pogrom, akce „Gewitter“]. In: Wolfgang Benz/Barabara Distel (ed.), Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svazek 1: Organisation des Terrors [Organizace teroru]. Mnichov, 2005, s. 156-164.

110 Karton 15, inv. č. 76, fol. 52-62: Deportční seznam 4. května 1943.

111 Karton 3, inv. č. 40, fol. 83: částečně dochovaná zpráva velitele cikánského tábora v Letech, 22. května 1943.

112 Karton 3, inv. č. 40, fol. 177-178: seznam vězňů cikánského tábora v Letech určení do cikánského tábora v Hodoníně, 26. května 1943.

113 Schmidt: Gott hat mit mir etwas vorgehabt! [Bůh měl pro mě plány], s. 34.

Likvidace tábora

V květnu roku 1943 generální velitel neuniformované policie v Protektorátu Čechy a Morava sdělil ředitelství tábora, že tábor bude zlikvidován. Během května byli „cikáni“ deportováni z tábora do Auschwitz- Birkenau a „necikáni“ propuštěni na svobodu. Rozhodnutí Kriminální ústředny v Praze o „rasové příslušnosti“ bylo tedy zároveň rozhodnutím o právu na život jednotlivců. Zůstalo zde 15 vězňů, kteří měli podle pokynu Generálního velitele neuniformované policie pomáhat při likvidaci tábora. Všechno, co ještě bylo použitelné, se mělo dezinfikovat, poté se měly věci rozdělit mezi různé příjemce, především mezi jiné tábory nucené práce a CT II Hodonín u Kunštátu. Dřevěné domky a všechno, co se už nedalo dále používat, se mělo spálit. Zemský úřad v Praze dostal konkrétní pokyn, aby postavil plot kolem nouzového hřbitova u tábora a na něm kříž.¹¹⁴ Dne 1. června 1943 hlásil velitel tábora okresnímu hejtmanovi začátek pálení věcí a dodal, že pálení bude dle očekávání pokračovat do 15. června.¹¹⁵ Páleny byly i maringotky, které se v táboře ještě nacházely. Jejich železné zbytky byly rozprodány dozorcům.¹¹⁶

Dne 8. srpna 1943 byla likvidace tábora ukončena a tábor byl oficiálně zrušen.¹¹⁷ Telefonní linka, která existovala v táboře od dubna 1941,¹¹⁸ byla zrušena dne 9. srpna 1943.¹¹⁹ Poslední vězni tábora a členové personálu šli 9. srpna do karantény v nemocnici v Písku.¹²⁰ Před jejich odjezdem bylo území tábora označeno výstražnými cedulemi „Eintritt verboten – Vstup zakázán“, které tam zůstaly až do roku 1944.¹²¹ Mezi posledními záležitostmi, které se v rámci administrativní likvidace řešily, byl i majetek

114 Karton 3, inv. č. 40, fol. 15-18: generální velitel neuniformované protektorátní policie veliteli cikánského tábora v Letech, 21. května 1943.

115 Karton 3, inv. č. 40, fol. 27: rychlopis velitele cikánského tábora v Letech okresnímu hejtmanovi v Písku, 1. června 1943.

116 Karton 3, inv. č. 40, fol. 64-65: cikánský tábor v Letech, prodej podvozků, 25. června 1943 a fol. 66: cikánský tábor generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie, 5. srpna 1943.

117 Karton 3, inv. č. 40, fol. 41-42: generální velitel neuniformované protektorátní policie veliteli cikánského tábora, 4. srpna 1943.

118 Karton 3, inv. č. 39, fol. 15: ředitelství kárného pracovního tábora v Letech zemskému úřadu v Praze, 25. dubna 1941.

119 Karton 3, inv. č. 40, fol. 54: velitel cikánského tábora v Letech telegrafním úřadu v Českých Budějovicích, 6. srpna 1943.

120 Karton 3, inv. č. 40, fol. 41-42: generální velitel neuniformované protektorátní policie veliteli cikánského tábora, 4. srpna 1943.

121 Karton 3, inv. č. 40, fol. 43: velitel cikánského tábora v Letech četnické stanici v Mirovicích, 5. srpna 1943.

vězňů. Až na výjimky¹²² propadlo oficiálně jmění vězňů Říši¹²³ a bylo v květnu 1944 posláno na účet Ministerstva vnitra.¹²⁴

122 Karton 4, inv. č. 41, fol. 135-136: okresní úřad v Písku generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie, 2. října 1944.

123 Karton 4, inv. č. 41, fol. 105: majetkový úřad u Říšského protektora Čechy a Morava kriminální policii v Klatovech, 15. března 1944.

124 Karton 4, inv. č. 41, fol. 113: okresní úřad v Písku generálnímu veliteli neuniformované protektorátní policie 28 (18). května 1944.

Závěr

Obětí pronásledování „cikánů“ v táboře v Letech se stalo celkem více než 1300 lidí. Mezi nimi byli jak Romové a Sintové, tak i lidé, kteří se takto sami neidentifikovali, a navíc lidé, které podle nacistické definice nespádali do kategorie „rasoví cikáni“ nebo „míšenci“. Že „cikánský tábor“ v Letech zastával důležitou funkci v rámci nacistické genocidy Romů a Sintů, ukazuje rozřídění vězňů do kategorie podle ras. Ti, které protektorátní policie považovala za „rasové cikány“ nebo „míšence“, byli v rámci nacistické genocidy Romů a Sintů deportováni dále do vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau. Roli „rasové příslušnosti“ zdůrazňují i další události. Jedním z dokladů může být již zmíněný případ snahy o propuštění vězně, který pracoval v pracovní skupině u konkrétního zaměstnavatele. Ten si jeho práce, podle dochované žádosti k vedení tábora, vážil a chtěl, aby byl z tábora propuštěn, aby ho mohl sám zaměstnat. Vyjádření vedení tábora říká, že není možné propustit „cikány“ na rozdíl od jinak označených vězňů a doporučuje, aby si dotyčný vybral „necikána“, protože „cikány“ není možné z tábora propustit.¹²⁵

Zhruba 330 z 1300 vězňů „cikánského tábora“ v Letech zemřelo přímo v táboře v Letech. Bez ohledu na přisouzenou rasovou příslušnost bylo přežití a smrt v táboře otázkou tělesných předpokladů či sil. Vedle nemocí, které způsobily hygienické podmínky v táboře, hrálo důležitou roli pro mortalitu vězňů také nedostatečně stravování. Samozřejmě někdo za to byl zodpovědný, rozhodně ale ne oběti samy.¹²⁶

Z archivních dokumentů z fondu CT Lety jasně vyplývá, že se v Letech u Písku neodehrávala samostatná genocida Romů a Sintů, za kterou byl zodpovědný pouze personál nebo velitel tábora, ale že CT Lety byl pouze jedná část v rámci většího pronásledování „cikánů“ a genocidy Romů a Sintů během druhé světové války, za kterou odpovídají v první řadě nacisti. Osobní zodpovědnost těch Čechů, kteří v táboře pracovali nebo kteří pracovali ve správě Protektorátu a měli tábor v Letech na starosti, se na základě fondu CT Lety nedá určit. Odpověď na tuto otázku bude vyžadovat jiný archivní základ, a bude nutné zohlednit kontext, který určoval manévrovací prostor a možnosti chování jednotlivých osob na různých pozicích.

125 Karton 22, inv. č. 93, fol. 217: Zdeněk Fiala ředitelství cikánského tábora, 11. září 1942, fol. 218: velitel cikánského tábora veliteli pracovní skupiny v Netunicích, 16. září 1942.

126 Toto tvrzení se najde v zprávě generálního velitele neuniformované protektorátní policie vyššímu veliteli SS a policie K.H. Frankovi z 5. května 1943: Národní archiv, Fond ÚŘP-ST: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, inv. č. 1334, sg. 109-4/1088: rozšíření epidemie bříšního a skvrtného tyfu v cikánském táboře v Letech u Písku, 1943.

Seznám použitých archivních zdrojů a literatury:

Archivní zdroje:

Státní oblastní archiv v Třeboni, fond CT Lety

- Karton 1, inv. č. 29 – zřízení Kárného pracovního tábora v Letech
- Karton 1, inv. č. 31 – zřízení Cikánského tábora v Letech
- Karton 1, inv. č. 33 – služební řády, domácí řády, řád pro hospodářskou službu cikánského tábora
- Karton 1, inv. č. 35 – Rozkazy, periodická hlášení a různá korespondence velitele tábora
- Karton 3, inv. č. 39 – zřízení telefonní stanice, zajištění vody pro tábor
- Karton 3, inv. č. 40 – likvidace tábora
- Karton 4, inv. č. 41 – likvidační správa cikánského tábora Lety
- Karton 8, inv. č. 52 – osobní spisy velitelů tábora
- Karton 8, inv. č. 53 – Lékaři a zdravotní personál – osobní spisy
- Karton 14, inv. č. 73 – Dodání osob do cikánského tábora
- Karton 14, inv. č. 74 – Jmenné seznamy Cikánů
- Karton 14, inv. č. 75 – Změny stavu, propuštění z cikánského tábora, seznamy zemřelých
- Karton 15, inv. č. 76 – transporty do Osvětimi
- Karton 15, inv. č. 77 – Seznamy osob uznaných za necikány
- Karton 15, inv. č. 79 – Děti narozené v CT, seznam zemřelých dětí a dospělých pochovaných na provizorním hřbitově
- Karton 22, inv. č. 93 – Pracovní skupiny
- Karton 23, inv. č. 96 – Epidemie tyfu
- Karton 26, inv. č. 106 – Měsíční deníky potravin, hlášení zemskému úřadu o situaci na úseku stravování vězňů, denní výkazy kuchyně o počtu stravovaných osob a o spotřebovaných dávkách jednotlivých potravin
- Karton 28, inv. č. 108 – Stavby v táboře, stavba studny
- Karton 28, inv. č. 113 – Vepři a ovce
- Karton 29, inv. č. 125 – zimní oblečení žen a dětí, odběrní poukazy na textilní zboží
- Kniha 4, inv. č. 4 – Kniha evidence telefonických hovorů
- Kniha 23, inv. č. 24 – Podací protokol 1942-1943
- Kniha 24, inv. č. 25 – Podací protokol 1943

Národní archiv v Praze

- Fond ÚŘP-ST: Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha, inv. č. 1334, sg. 109-4/1088: rozšíření epidemie břišního a skvrtného tyfu v cikánském táboře v Letech u Písku, 1943. Dotupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/959/>

Moravský zemský archiv

- Fond B 124: Krajský národní výbor Brno [Kreisnationalausschuss Brünn], III. manipulace, kart. 1871, Inv. Nr. 1536, Befehl des Generalkommandanten der nichtuniformierten Protektoratspolizei vom 10. Juli 1942 Nr. St I/II-17-100-78 „Bekämpfung der Zigeunerplage“.

Literatura:

Ayaß, Wolfgang: „Asoziale“ im Nationalsozialismus [„Asociálové“ v nacismu]. Stuttgart 1995.

Klinovský, Petr: Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců. In: *paměť a dějiny* (2), s. 3-16. Dostupné z https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2016/04/PD_02_16_s3-16.pdf.

Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999.

Nečas, Ctibor, Cikánský tábor v Letech (1942-1943), in: *Romano džaniben* (2008) 15, S. 186–197. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/1ab31724548f75a1ffe2df7c6f753c2a.pdf>.

Pagenstecher, Cord: Arbeitserziehungslager [Pracovně vychovávající tábory], in: Wolfgang Benz/Barabara Distel (ed.): *Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager* [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svázek 9: Arbeitserziehungslager, Ghettos, Jugendschutzhaftlager, Polizeihaftlager, Sonderlager, Zigeunerlager, Zwangsarbeiterlager [Pracovně výchovné tábory, ghetta, tábory zajišťovací vazby pro mládež, tábory policejní vazby, speciální tábory, cikánské tábory, tábory nucených pracovníků], Mnichov 2009, S. 75-99.

Pätzold, Kurt: Häftlingsgesellschaft [Společnost vězňů]. In: Wolfgang Benz/Barabara Distel (ed.), *Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager* [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svázek 1: Organisation des Terrors [Organizace teroru] s. 110-125.

Polansky, Paul: *Tíživé mlčení*. Praha, 1998.

Schmidt, Zilli: Gott hat mit mir etwas vorgehabt! Erinnerungen einer deutschen Sintezza. [Bůh měl pro mě plány. Vzpomínky jedné německé Sintezy] Berlin 2020, s. 29. Dostupné z: https://www.stiftung-denkmal.de/wp-content/uploads/Zilli-Schmidt_Gott-hat-mit-mir-etwas-vorgehabt_Web-PDF_Einzelseiten.pdf.

Schüler-Springorum, Stefanie: Masseneinweisungen in Konzentrationslager: Aktion „Arbeitsscheu Reich“, Novemberpogrom, Aktion „Gewitter“ [Másové odeslání do koncentračních táborů: Akce „Arbeitsscheu Reich“, listopadové pogrom, akce „Gewitter“]. In: Wolfgang Benz/Barabara Distel (ed.), *Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager* [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svázek 1: Organisation des Terrors [Organizace teroru]. Mnichov, 2005, s. 156-164.

Zimmermann, Michael: *Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“*. [Rasová utopie a genocida. Nacistická „řešení cikánské otázky“.] Hamburk, 1996.